

Mr Isa BICAJ

RELACIONE TË MALIT TË ZI ME ISA BOLETININ

Mali i Zi një territor pothuajse krejt shkëmbor, që nga fitimi i autonomisë, shprehte pretendime pushtuese territoriale ndaj viseve të banuara me popullsi shqiptare. Vladika i Malit të Zi, Petri i Parë Petroviqi theksonte "Ne nuk mund të sigurojmë ekzistencën për jetë, nga shkëmbinjtë, andaj duhet të zbresim në rrafshinat pjellore".¹ Sipas kësaj del se duhej pushtuar territore ku shumica e popullsisë ishte shqiptare, si Podgorica e Shkodra me rrethinë deri te lumi Drin. Ndërsa në letrën që i dërgonte Radës (Petrit II Petroviq Njegoshit), princi i Serbisë Millosh Obrenoviqi, më 25 shkurt 1831 cekte: "Mali i Zi nuk mund të jetojë pa Shkodrën. Kjo i siguron bukën dhe zhvillimin e tregtisë nëpërmjet Bunës".²

Pretendimet pushtuese malazeze, veçanërisht kanë qenë të mëdha pas Kongresit të Berlinit. Marrja e Bosnës e Hercegovinës nga Austro-Hungaria humbi shpresat malazeze për zgjerim kah Hercegovina, prandaj që nga kjo kohë Mali i Zi zgjerimin e vet territorial e shihte kah juglindja, përkatësisht kah viset shqiptare.

Për të krijuar mundësi të realizimit të këtyre synimeve, princ Nikolla, duke shfrytëzuar gjendjen e rëndë të popullsisë shqiptare

¹ Vladimir Stojanovići, *Problemi saradnje balkanskih naroda u nacionalnooslobodilačkim pokretima u Turskoj u prvoj polovini XIX veka*, JIC, 4 1969, fq. 56, 57.

² *Balkanicus: Albanski problemi Srbija i Austro Ugarska*, Beograd, 1913, fq. 33. Cituar sipas Andrija Joviçeviqit, *Malësia*, Beograd. 1923, fq.8.

armët. Isa u kundërshton dorëzimin e armëve dhe pas një përlëshjeje të rreptë në mes Isa Boletinit dhe ushtarëve malazezë, vritet Isa vetë i teti, e ndër ta edhe dy djemtë dhe dy nipat e Isasë.¹⁸

Vrasja e Isa Boletinit ishte humbje e madhe për popullin tonë. Ai vdiq pa realizuar idealin e vetë kombëtar, çlirimi i atdheut dhe bashkimi etnik i tij për ç'gjë kishte luftuar tërë jetën. Shembulli i heroizmit, vendosmërisë dhe sakrificës që bëri Isa Boletini për çështjen e atdheut do ta bëjnë atë të pavdekshëm dhe burim frymëzimi për luftë e përpjekje për brezat e ardhshëm.

Mr. Isa BICAJ

THE RELATIONS OF MONTENEGRO WITH ISA BOLETINI

SUMMARY

Occupying intentions of Montenegro towards Albanians' regions were of early times, but they were more significant after the Congress of Berlin (1878). To accomplish these intentions and make use of the hard situation of the Albanians under the Ottoman occupation, Prince Nikola made contacts with some Albanians' heads and leaders.

Montenegro wanted to put under control the Albanian Movement on Shkodra Highland and even Shkodra itself, through some Albanian collaborators, such as Sokol Baca. To hold the tensioned situation in frontier zones, Montenegro incited and even supported the Albanian population, but it considered Albanian massovisation and requests for an autonomy as dangerous for its own interests, therefore it opposed them.

The deportation of Isa Boletini to Istanbul by Turkish authorities was accepted by the Montenegrin regime, as his patriotic action was in opposition to the expansionist policy of Serbian and Montenegrin occupiers.

After the uprising of 1910, Isa Boletini and other leaders, found almost without any solution, made their decision to seek sheltering in Montenegro. Prince Nikola with Montenegrin government offered shelter to Isa Boletini in June 1910, not

¹⁸ *Po aty, fq. 209.*

because of human feelings, but simply for political credibility, attempting to use him as their own servant.

In 1912, Montenegro followed cautiously the activity of Isa Boletini.

During the First World War, just before the occupation of Shkodra by Montenegrins Isa Boletini had gone down to Shkodra, and an unsuccessful attempt with the English consular, he directed himself for help to the French consulate.

The settling of Isa Boletini at French Consulate was the beginning of their preparation for his liquidation. Two hours before the capitulation of Montenegrin military units in Podgorica, the plot of his liquidation that was prepared by the ill-name general Vesovic and the known criminal Sava Lazarevic, was accomplished. Thus on 16 January, 1916, on the Bridge of Ribnica, Montenegrin military liquidated Isa Boletini and two sons and two nephews of his at an ambush.

nga robëria osmane vuri kontakt me disa krerë të parisë. Janë të njohura që herët kontaktet e Gaspër Krasniqit me Malin e Zi. Ndërsa nga viti 1883, ndër personat që me verbëri i shërbyen politikës ekspansioniste malazeze është Sokol Baca - bajraktar i fisit të Grudës. Në letrën që i shkruante princi Nikolla Sokol Bacës në vitin 1883, thuhej "Duhet të shkosh në Grudë dhe Hotë dhe të bisedosh me parinë e tyre. Duhet këshilluar ata të jenë të qetë e mos të kundërshtojnë padishahun. Të shkojnë te vali i Shkodër dhe t'i shprehin besnikëri atij. Nëse ai i pyet se pse po kontaktojnë me princin Nikolla, ata duhet përgjeggjur se ne mendojmë se ai (Nikolla) është mik i Padishahut, përndryshe nëse Nikolla bie në armiqësi me sultanin ne do të luftojmë kundër tij (Nikollës) si gjithmonë".³ Princi Nikolla dëshironte që nëpërmjet disa bashkëpunëtorëve të vet, siç ishte Sokol Baca, ta vënte në kontroll e ndikim të vetin lëvizjen kombëtare në Malësinë e Mbishkrodrës dhe bile edhe në vetë Shkodrën. Princi malazez gjithë atyre shqiptarëve që binin në konflikt me organet e Portës iu mundësonte strehim dhe u jepte dhurata në mënyrë që t'i përvetësonte e t'i përdorte për interesat e veta. Për ta mbajtur gjendjen e tensionuar në zonat kufitare, Mali i Zi e nxiste dhe e përkrahte popullsinë shqiptare. Mirëpo, masovizimin dhe kërkesën për ndonjë autonomi eventuale të shqiptarëve e konsideronte si rrezikim të interesave të veta, prandaj edhe i kundërshtonte e i përqante.

Mali i Zi nëpërmjet konsullatës së vet në Shkodër, në Stamboll dhe nëpërmjet të shpërblimeve të veta ishte mirë e informuar për zhvillimin e ngjarjeve në viset shqiptare. Ajo përcillte me vëmendje veprimet e udhëheqësve të Lëvizjes Kombëtare. Për vendosjen e konsullit rus, Shqerbinit në Mitrovicë dhe revoltën që e shpeshën shqiptarët nën udhëheqjen e Isa Boletinit, gazeta malezeze "Glas Crnogoraca" shkruante: "Gjithë këto ngjarje janë të organizuara nga Isa Boletini që është i njohur si gjakpirës dhe plaçkitës. Tërë pasurinë e ka krijuar në sajë të

³ *Državni Arhiv Crne Gore, Fond Ministarstva Unutrašnjih Djela, d.o.284, 1901, (DACC, f. MUD).*

plaqkës dhe zullumeve që ka bërë mbi popullin serb".⁴ Ndërsa internimin i tij në Stamboll nga Porta, e përshëndetë dhe konsideron se: "Serbët e Mitrovicës dhe rrethinës tani më lehtë do të marrin frymë".⁵ Për vrasjen e udhëheqësit të Lidhjes së Pejës, Haxhi Zekës kjo gazetë shkruante: "Është person i njohur që ka vepruar aktivisht për shpërnguljen me dhunë të popullsisë serbe në vitet 1877-1878. Është pasuruar me plaqkë e hajni në kurriz të serbëve dhe është spiun i sulltanit". Është krejt e qartë se për çfarë arsye shtypi malazez zëdhënës i qarqeve sunduese malazeze jep këso vlerësime dhe trillon aq turpshëm ndaj krerëve të lëvizjes sonë kombëtare. Personalitete si Isa Boletini e Haxhi Zeka, që luftonin me tërë qenien për çështjen kombëtare, nga artikullshkruesit shovinistë malazezë nuk mund të vlerësoheshin ndryshe veç shpifje e trillime. Veprimet e tyre atdhetare binin në kundërshtim me politikën ekspansioniste pushtuese serbe e malazeze.

Kryengritjet e mëdha shqiptare të viteve 1909-1912 qeveria malazeze dhe vetë princi Nikolla, i përcillnin me vëmendje e shqetësime. Kërkesat gjithnjë e më të shpeshta të kryengritësve për formimin e një Shqipërie autonome shkakttonin reagime e nervozë te Mali i Zi. Sipas gazetës malazeze "Cetinski vjesnik", krijimi i një Shqipërie autonome "Do të ishte grusht i fundit i testamentit tonë politik".⁶ Ndërsa udhëheqësit e kryengritjes, Isa Boletinin e Bajram Currin, i konsideronte "Persona që veprojnë sipas diktatit të të huajve". (Austrië - I.B.). Për "keqbërësin" Isa Boletini është iluzore respektimi i çfarëdo ligji, rendi apo qetësie.⁷ Meqenëse Porta nuk po mundet ta qetësojë gjendjen, atëherë bashkarisht me Serbinë duhet ta ndihmojmë atë (Portën) që njëherë e përgjithmonë

⁴ *Gllas Crnogoraca* nr. 38, Cetinë, 1902.

⁵ *Po aty*

⁶ *Crnogorski vjesnik*, Cetinë 15. IV. 1910.

⁷ *Po aty*.

ta zgjedhim këtë problem. Shqiptarët vetëm forca mund t'i bindë të qetësohen", përfundon artikulli i gazetës "Cetinski Vjesnik".⁸

Masa ndëshkuese të forcës dhe dështimi i kryengritjes së vitit 1910 krijoi situatë të rëndë për popullin shqiptar. Veçanërisht u vështirësua veprimi dhe ekzistenca e udhëheqësve të kësaj kryengritje, e ndër ta edhe e Isa Boletinit. Pas tërheqjes nga fusha e luftës dhe vendosjes në bjeshkët e Isniqit, në Roshkodoll afër Plavës, Isa Boletini dhe udhëheqës të tjerë të ndodhur në një situatë pothuajse pa rrugëdalje muarën vendim që të kërkojnë strehim në Mal të Zi.⁹

Shkaqet e marrjes së një vendimi të tillë mendojmë se janë këto:

1. Njohja e menjëhershme me popullatën kufitare malazeze dhe lufta e përbashkët kundër Portës kishin krijuar raporte të mira në mes tyre dhe shqiptarëve.
2. Traditat përafërsisht të njëjta të shqiptarëve e malazezëve siç është besa, mikpritja, krenaria personale e të tjerë dhe ajo që mendojmë se është më e rëndësishmja, rezikshmëria më e vogël e presionit politik e moral që mund ta bënte udhëheqja malazeze e princi Nikolla. Këtë në një masë e vërteton gazeta "Glas Crnogoraca" e cila shkruan "Kur i pyetëm këta krerë se pse vendosën të kërkojnë strehim në Mal të Zi, ata u përgjigjën: ne kemi besim në burrërinë e trimërinë e malazezëve dhe princin Nikolla".¹⁰

Kalimi i kufirit malazez është bërë në Velikë dhe pastaj janë lajmëruar në Andrievicë të organet malazeze. Gazeta malazeze "Glas Crnogoraca", për kalimin e kufirit dhe strehimin e Isa Boletinit shkruante "Në vendin tonë ka kërkuar strehim luftëtari i njohur dhe udhëheqësi i kryengritjeve shqiptare Isa Boletini, me 13

⁸ Po aty, 29. IV, 1910.

⁹ Tafil Boletini, *Pranë Isa Boletinit, kujtime I (1892-1916)*, Tetovë, 1996, fq. 69.

¹⁰ *Glas Crnogoraca Cetinë*, 12 qershor 1910.

vete, ne mesin e të cilëve janë edhe bijtë e tij. U pritën mirë dhe nga Andrievica, Kollashini e Podgorica janë vendosur në Nikshiq.¹¹

Porta, që e ndiqte dhe që dëshironte ta zinte Isa Boletinin të gjallë a të vdekur, pas informimit për strehim të Isa Boletinit në Mal të Zi, urdhëroi valiun e Shkodrës që ta thërret në bisedë konsullin malazez në këtë qytet për të protestuar dhe për ta kthyer Isan. Mirëpo, konsulli malazez Gregoviq, i deklaroi haptas valiut se Mali i Zi do ta pranojë çdokend që kërkon strehim, sepse mikpritjen e ka traditë. Ndërsa ne Isa Boletinin do ta vendosim në brendi të territorit të shtetit tonë, ku ai do të jetë i izoluar dhe nuk do të ketë mundësi veprimi kundër jush¹² (Portës - I.B.). Nga kjo shihet qartë se vendosja e Isa Boletinit në Nikshiq nuk ka qenë e rastit.

Strehimi i një numri të madh refugjatësh shqiptarë nga vilajeti i Shkodrës dhe ai i Kosovës ishte një ngarkesë e madhe për Malin e Zi të varfër. Kushtet e refugjatëve, bile edhe të udhëheqësve të kryengritjes, kanë qenë të rënda. Në një letër që i shkruante Isa Boletini Ministrisë së Punëve të Brendshme, kërkonte që kushëririt të tij, Halil Mehmetit, t'i mundësohet kalimi i kufirit dhe t'i merr 20 qe sepse përndryshe jemi në prag të vdekjes nga uria".¹³ Nga kjo shihet se sa alarmante ka qenë gjendja e refugjatëve të strehuar në Mal të Zi.

Princ Nikolla dhe qeveria malazeze, strehimin e Isa Boletinit nga qershori i vitit 1910 deri në mars të vitit 1911 e ka bërë jo nga ndjenja humane dhe fisnikëria që e kishte, por thjesht për kredibilitet politik. Mendonte se me strehimin e tij dhe me mbajtjen gjallë, do ta përvetsonte dhe do ta përdorte si vegël të vet për realizimin e qëllimeve të politikës ekspansioniste pushtuese ndaj tokave shqiptare. Mirëpo, princi Nikolla dhe qeveria e tij u

¹¹ *Glas Crnogoraca Cetinë 21 qershor 1910.*

¹² *Državni Arhiv Crne Gore, Fondi i MPJ-së, Dosje e veçantë nr. dok. 1021/7, Informatë e Gregoviqit nga Shkodra, më 6. VII. 1910.*

¹³ *Državni Arhiv Crne Gore, F, MUD, nr.dok. 957.*

mashtruan rëndë kur menduan se Isa Boletinin dhe autoritetin e tij të madh që kishte mund ta shfrytëzonin për qëllime dhe interesa të veta. Boletini strehimin në Mal të Zi e konsideronte si nevojë e moment për të shpëtuar kokën nga porta e kurrësi dhe asnjëherë si mundësi dhe afrim me princin Nikolla ose në shërbim të politikës së tij. Isa Boletini ishte i karaktershëm e i vendosur dhe mbi të gjitha patriot që në plan të parë e kishte luftën e përpjekjen për çështjen e madhe të çlirimit të atdheut. Atë nuk mund ta luhatnin e as ta mashtronin presionet e zyrtarëve politikë malazezë e as kërcënimi i tyre para qëllimeve e idealeve të larta kombëtare. Isa Boletini nuk ishte personalitet i sojit të Sokol Bacës, i cili tërë qenien e vet e kishte venë në shërbim të tradhtisë kombëtare. Për këtë arsye ai ishte shpërblyer e lavdëruar shumëherë nga prince Nikolla. Bile ai kishte shtëpi në Cetinë, të ardhura të mira mujore, truall në Podgoricë, ndërsa vajza e tij me shpenzime të qeverisë malazeze studionte në Petrograd. Gjatë tërë kohës së strehimit në Mal të Zi, Isa Boletini është provokuar në forma të ndryshme nga zyrtarët malazezë dhe bile edhe nga vetë mbreti Nikolla. Mirëpo, Isa Boletini u kundërvijë me vendosmëri tërë këtyre presioneve e provokimeve, duke ruajtur fuqishëm dinjitetin e vet dhe orientimin e vet të drejtë kombëtar për të cilin ishte përcaktuar që në rinë.

Mbreti Nikolla dhe qeveria malazeze duke parë se Isa Boletinin dhe udhëheqësit tjerë shqiptarë nuk po mundet t'i vente në shërbim të politikës së verber të saj, në mars të vitit 1911, refugjatët e Malësisë së Mbishkodrës i detyroi që ta fillojnë kryengritjen kundër Portes të papërgatitur e pa armatim të mjaftueshëm, duke u premtuar ndihma. Ndërsa Isa Boletinin me njëmijë kosovarë i largoi nga Mali i Zi për në Plavë, duke i penguar kështu të merrnin pjesë e të luftonin bashkarisht me vëllezërit malësorë kundër Portes.¹⁴

Kryengritjen e 1912-ës, shpalljen e pavarësisë së Shqipërisë dhe rezistencën antisllave të popullsis shqiptare që ra nën pushtimin serbe-malazeze, Mali i Zi e ka përcjellë me vëmendje. Në kuadër të saj edhe veprimin politik të Isa Boletinit.

¹⁴ *Tafil Boletini, v.c., fq.111.*

Lufta e Parë Botërore dhe pushtimi i Shqipërisë nga italianët, grekët (në maj e qershor të vitit 1915) Serbia e Mali i Zi e shqetësonin së tepërmi Isa Boletinin. Fatkeqësia që kishte përfshirë tërë atdheun dhe sëmundja disamujshme e etheve e kishin dërmuar shëndetin e Isa Boletinit. Pak para pushtimit të Shkodrës nga malazezët, Isa Boletini nga Malësia e Tropojës, ku kishte qëndruar disa muaj, kishte zbritur në Shkodër, me shpresë të mjekimit dhe krijimit të mundësisë nga largimi i vendit.¹⁵ Pas përpjekjes së pasuksesshme të kontaktit me konsullatën angleze në Shkodër, Isa Boletini i drejtohet për ndihmë konsullatës franceze.¹⁶ Është krejt e paqartë bile edhe e çuditshme se si Isa Boletini vendosi t'i drejtohet konsullit francez. Isa Boletini sipas mendimit tonë ishte tribun popullor, strateg ushtarak i mirë, por njohës i dobët i politikës konjunkturale të kohës. Të kërkoresh ndihmë të sigurtë prej armiqve tu do të thotë të shkosh në gojë të ujkut. Vendosija e Isait në konsullatën franceze ishte njëherit fillim i përgatitjes së komplotit për likuidimin e tij. Pushtimi i Shkodrës nga ushtria malazeze dhe deklarata e konsullit francez thënë Isës se “tani për te është e njëjtë si Shkodra si Cetina”,¹⁷ dëshmonë qartë se në çfarë pozite dëshpëruese kishte rënë Isa Boletini. Internimi disamujor i Isës në Mal të Zi ishte e favorshme për Malin e Zi, sepse atë e kishte vënë nën kontrollin e vet.

Pak ditë para kapitullimit të Malit të Zi, Isa nga Nikshiqi bie në Podgoricë. Dy orë para kapitullimit të njësiteve ushtarake malazeze në Podgoricë realizohet komploti i likuidimit, që ishte hartuar nga gjenerali famkeq Veshoviqi dhe kriminel i njohur Sava Llazareviq (Savë Batarja). Derisa Isa Boletini banonte në një shtëpi afër lumit të Ribnicës, organet malazeze shtien me armë. Isa i armatosur doli nga shtëpia dhe u drejtua kah Ura e Ribnicës. Në urë ishin ndaluar nga ushtria malazeze djemtë dhe nipat e Isasë. Posa afrohet Isa, organet malazeze e urdhërojnë atë që të dorëzojnë

¹⁵ *Po aty, fq. 198.*

¹⁶ *Po aty, fq. 201.*

¹⁷ *Po aty, fq. 208*